

dr hab. Filip Musiał, prof. AIK
Katedra Historii Politycznej
Wydział Pedagogiczny
Akademia Ignatianum w Krakowie

Kraków, 14 I 2024 r.

Recenzja
w postępowaniu habilitacyjnym dr. Andrzeja Kobusa

Zgodnie z art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* recenzent w postępowaniu habilitacyjnym powinien ocenić czy ubiegający się o stopień doktora habilitowanego spełnia trzy przesłanki:

1) *posiada stopień doktora;*

2) *posiada w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej:*

a) *1 monografię naukową wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii*

*w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami
wydanymi*

na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a, lub

b) *1 cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych opublikowanych w
czasopismach*

*naukowych lub w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, które
w roku*

opublikowania artykułu w ostatecznej formie były ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie

z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. b [...]

3) wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Na podstawie przesłanej dokumentacji należy stwierdzić, że przesłanka pierwsza została spełniona. Andrzej Kobus uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie historia nadany w 2003 r. na Wydziale Filozoficzno-Historycznym w Uniwersytecie Łódzkim na podstawie dysertacji *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności” (1980-1982)*. Promotorem doktoratu był prof. dr hab. Wojciech Materski, zaś recenzentami prof. dr hab. Andrzej M. Brzeziński, dr hab. Kazimierz Kik, prof. AŚ oraz dr hab. Vladimir Gonec, doc. Uniwersytetu im. Jana Masaryka w Brnie.

Przejsć zatem należy do oceny osiągnięć naukowych Habilitanta.

1. Ocena osiągnięć naukowych habilitanta

1.1. Ocena osiągnięcia naukowego będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego

Przed oceną merytoryczną należy dokonać oceny formalnej związanej z przedstawionym osiągnięciem naukowym będącym podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Publikacja Andrzeja Kobusa *Underground za drutami. Nieformalne ruchy młodzieżowe w PRL i wybranych krajach bloku wschodniego (1980-1989)* – jest monografią w rozumieniu Rozporządzenia

Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie ewaluacji jakości działalności naukowej. Opisywane zagadnienie naukowe jest bowiem przedstawione w pracy w sposób oryginalny i twórczy, zarazem tekst opatrzone przypisami oraz bibliografią. Praca była przed drukiem recenzowana – przez dr. Juraja Maruśiaka oraz dr hab. Marcina Zarembę. Jednocześnie monografia spełnia wymóg przewidziany w ustawie – *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, a więc została wydana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego (Unikatowy Identyfikator Wydawnictwa – 59400), czyli wydawnictwo uwzględnione w *Wykazie wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe* stanowiącym załącznik do *Komunikatu Ministra Edukacji i Nauki z dnia 22 lipca 2021 r. w sprawie wykazu wydawnictw publikujących recenzowane monografie naukowe* – pod pozycją 541 wśród wydawnictw poziomu I, wycenionych na 80 pkt.

Oceniając przedstawioną monografię zwrócono uwagę przede wszystkim na przyjęte cezury (czasowe i terytorialne); zgodność tytułu opracowania z jego treścią; metodologię; strukturę; charakterystykę doboru źródeł; stronę merytoryczną oraz oryginalność opracowania.

Jak stwierdza Autor we wstępie do pracy: *Celem opracowania jest przybliżenie obrazu nieformalnych środowisk młodzieżowych w Polsce oraz sąsiednich krajach socjalistycznych – NRD, Czechosłowacji i w Związku Radzieckim – na przestrzeni lat 80. XX w. Polska stanowi tutaj punkt wyjścia, zaś kontynuacją jest naświetlenie zjawiska subkultur młodzieżowych w państwach sąsiadujących z PRL, czyli w ZSRR, Czechosłowacji i NRD* (s. 12).

Tym samym, tak nakreślone ramy terytorialne opracowania nie budzą zastrzeżeń. Habilitant wskazuje jednocześnie, że środowiska nieformalne *od początku dekady lat 80. uzyskały pokaźny wpływ na szerokie kręgi młodzieżowe – zwłaszcza jeśli mowa o subkulturach muzycznych – i dalekie były od poparcia*

ówczesnych realiów politycznych, stał się jednym z rozsądników systemu (s. 13). Takie ujęcie może wystarczająco uzasadnić ramy chronologiczne. Warto jednak było, być może zwłaszcza w przypadku PRL, wskazać na drugi biegun sytuacji politycznej, a więc niewątpliwy kryzys władzy komunistycznej wywołany społecznym buntem z lata 1980 r. i powstaniem NSZZ „Solidarność”, który został jedynie pozornie opanowany poprzez wprowadzenie stanu wojennego w grudniu 1981 r. Niewątpliwie jednak badania nad historią państw komunistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej ukierunkowane na ostatnią dekadę ich istnienia są dość rozpowszechnione. Zatem Autor w sposób poprawny nakreślił ramy chronologiczne oraz terytorialne swych badań.

Praca jest zgodna z tytułem, a jej struktura jest uzasadniona logicznie. Po uwagach wstępnych Habilitant w rozdziale pierwszym omówił nieformalne środowiska młodzieżowe w PRL, w rozdziale drugim – nieformalne ruchy młodzieżowe w innych krajach bloku wschodniego, by w rozdziale trzecim scharakteryzować kontakty między nimi. Badania podsumował w zakończeniu.

W tym miejscu warto zwrócić uwagę na błąd jakim było – zapewne ze względów stylistycznych, by uniknąć powtórzeń – zatytułowanie rozdziału pierwszego *Niezależne środowiska młodzieżowe w PRL*, zaś rozdziału drugiego *Nieformalne ruchy młodzieżowe w innych krajach bloku wschodniego*. Istnieje bowiem pewna różnica pojęciowa między środowiskami niezależnymi i nieformalnymi. Tym bardziej jest to nieprecyzyjne, że w rozdziale pierwszym – zgodnie z tytułem całego opracowania, jak i podjętym problemem badawczym opisano młodzieżowe środowiska nieformalne w PRL. Habilitant ma tego świadomość, bowiem sam pisze, że: *W pracy nie porusza się kwestii środowisk młodzieżowych angażujących się w opozycję polityczną czy też stanowiących jej zaplecze* (s. 13). Tym bardziej więc szkoda, że nie uniknął tego potknięcia.

Dyskusyjne jest także dla mnie uznanie środowiska Monaru za ruch nieformalny, bowiem Monar od 1981 r. został zarejestrowany jako stowarzyszenie. Także część środowisk młodzieżowych współpracujących z kościołami, miała jednak charakter sformalizowany, co z pracy nie wynika jednoznacznie. Za błąd uważam także to, że w części dotyczącej nieformalnych ruchów młodzieżowych w Czechosłowacji, zbyt obszerne są fragmenty dotyczące działalności Karty 77, którą za taki ruch trudno uznać.

Habilitant wykorzystał klasyczną metodę historyczną, wykorzystując analizę i krytykę źródeł, jak sam wskazał jego celem było dokonanie *rekonstrukcji faktograficznej i ograniczonej analizy komparatystycznej* (s. 19).

Autor przeprowadził kwerendy w archiwach krajowych: Archiwum Akt Nowych, Archiwum IPN w Warszawie, Oddziałowych Archiwach IPN w Białymstoku, Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie, Wrocławiu oraz archiwach Delegatur IPN w Bydgoszczy i Kielcach (mylnie opisanych jako Oddziały IPN), Archiwum Głównym Ruchu Światło-Życie Instytutu im. ks. Franciszka Blachnickiego w Krościenku, oraz w archiwach zagranicznych: Archiv Bezechnostnich Slozek w Brnie, Archiv der Jugendkulturen w Berlinie, Bundesarchiv, Muzeum i Archiwum Ukraińskiego Samizdatu w Kijowie oraz Národní archiv w Pradze. Wykorzystał także maszynopisy niepublikowanych prac przechowywanych w zbiorach bibliotecznych: Biblioteki Wydziału Ekonomiczno-Socjologicznego oraz Biblioteki Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, Biblioteki Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu w Bazylei, Libri Prohibiti w Pradze, Ośrodka Karta w Warszawie, Popmuseum w Pradze oraz Verwertungsgesellschaft Bild-Kunst w Berlinie. Habilitant przeprowadził także bardzo obszerną kwerendę w prasie, w tym prasie drugoobiegowej, wykorzystał

wydawnictwa źródłowe – w tym pamiętniki i wspomnienia, relacje, materiały filmowe oraz znaczącą liczbę opracowań. Jak do każdej pracy można i do tej zgłosić pewne uwagi wskazując na pominięte pozycje piśmiennicze, ale – mam głębokie przekonanie – że nie zmieniłyby one ogólnego obrazu wyłaniającego się z opracowania. Jednak tytułem przykładu można wymienić choćby kilka prac, które powinny zostać uwzględnione, a jednak Habilitant je pominął: K. Dworaczek, *W cieniu radioaktywnej chmury. Konsekwencje katastrofy czarnobylskiej w Polsce*, Wrocław-Warszawa 2022; „Homek”. *Pismo Ruchu Społeczeństwa Alternatywnego 1983–1990*, red. G. Berendt, K. Brzechczyn, Z. Stybel, J. Waluszko, Gdańsk 2013; E. Krasucki, *Alternatywne ruchy młodzieżowe wobec zmian społeczno-politycznych końca lat 80. XX wieku. Zarys problematyki ze szczególnym uwzględnieniem Pomorza Zachodniego* [w:] *Narodziny III Rzeczypospolitej. Pomorze Zachodnie w latach 1988-1990*, red. M. Machalek, J. Macholak, Szczecin 2006; M. Litwińska, *WiP kontra PRL. Ruch Wolność i Pokój 1985–1989*, Kraków 2015; P. Malendowicz, *Nieformalne ruchy młodzieżowe w Grudziądzu w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku*, „Rocznik Grudziądzki”, t. 15: 2003; R. Ryngwelski, *Młodzieżowe ruchy kontestacyjne w okresie powojennym*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie”, nr 1: 1992; R. Spałek, „Szara biel i czerwień flag”. *Obraz rzeczywistości lat osiemdziesiątych w polskiej muzyce rockowej* [w:] „*Jesteście naszą wielką szansą*”. *Młodzież na rozstajach komunizmu 1944-1989*, red. P. Ceranka, S. Stępień, Warszawa 2009.

Przechodząc do oceny samej pracy kluczowa staje się ocena stopnia zrealizowania stawianych sobie przez Autora celów badawczych, a także wartości naukowej pracy – a więc jej kompletności. Przywołany wyżej cel pracy został osiągnięty. Mamy do czynienia z monografią, w której Autor precyzyjnie nakreślił temat badań, jednoznacznie zdefiniował badany przedmiot –

wykorzystując dorobek nie tylko historyczny, ale także socjologiczny w zakresie spojrzenia na nieformalne ruchy młodzieżowe. Pozwoliło to na szerokie spojrzenie obejmujące subkultury muzyczne, anarchistyczne, pacyfistyczne, ekologiczne, religijne oraz inne – mniejsze czy raczej o znikomym znaczeniu. Jednocześnie spojrzenie na sytuację w PRL, Czechosłowacji, NRD i ZSRR pozwala na wyłonienie zjawisk typowych w latach 80. dla bloku sowieckiego – a częściowo typowych dla całej Europy – i wyjątkowych, których znaczenie ograniczało się do jednego państwa.

Podjęta przez Habilitanta tematyka nie jest łatwa ze względu na oczywiste braki źródłowe. Z jednej strony przedmiot badań, a więc nieformalne grupy nie pozostawiły po sobie spuścizny archiwalnej, takiej, jak choćby instytucje czy organizacje. Z drugiej strony, w obecnym postpandemicznym oraz wojennym czasie niemożliwa jest kwerenda w archiwach rosyjskich, co sprawia, że część pracy dotycząca ZSRR powstała, w przeważającym stopniu na bazie dostępnych opracowań. Ma to swoje konsekwencje, bowiem niektóre wątki są silnie podporządkowane wcześniejszym ustaleniom – przykładowo ruch hippisowski w olbrzymiej części przedstawiany jest przez pryzmat środowiska lwowskiego. Jest to słabością, ale wobec aktualnej sytuacji trudno czynić Habilitantowi zarzuty z tego powodu. Można jednak zadać pytanie czy nie można było sięgnąć do dostępnych dla polskich badaczy archiwów w państwach, które były sowieckimi republikami. Być może kwerenda w archiwach ukraińskich, litewskich, łotewskich czy estońskich – żeby nie sięgać do byłych republik azjatyckich – mogła wzbogacić przygotowaną pracę.

Niezależnie od powyższych wątpliwości – a także tych, które zostaną zgłoszone poniżej – otrzymaliśmy dzieło, które oceniam jako udane. Poprawna konstrukcja pracy sprawia, że w omawianą problematykę Czytelnik

wprowadzany jest płynnie, stopniowo poznając kolejne warstwy omawianych zagadnień. Jednocześnie tekst jest napisany poprawną polszczyzną i dobrze się go czyta. Wywód jest logiczny i spójny, a narracja prowadzona od ogółu do szczegółu. Przyjęta metodologia sprawia zarazem, że wywód jest przekonujący, a stawiane tezy należycie udokumentowane. Zaletą pracy jest styl pisania Habilitanta, który sprawia, że chociaż mamy do czynienia z dobrze udokumentowanymi źródłowo ustaleniami, to jednak tekst nie jest „przeładowany” nadmiernymi detalami.

Oceniam pracę jako mającą istotne znaczenie badawcze, wprowadzającą do obiegu naukowego nowe i systematyzującą dotychczasowe – najczęściej cząstkowe – ustalenia. Główne osiągnięcie naukowe pozwala jednocześnie dostrzec konsekwencję w badaniach Habilitanta, który porządkuje naszą wiedzę o różnych aspektach funkcjonowania systemu komunistycznego i społeczeństwa w tym systemie – na obszarze bloku sowieckiego.

Konstatacja Habilitanta, będąca efektem przeprowadzonych badań, iż: *W latach 80. XX w. w takich państwach jak Polska, NRD, Czechosłowacja, a nawet Związek Radziecki nastąpił żywiołowy rozwój nieformalnych ruchów młodzieżowych. A co za tym idzie: Stopniowo przyczyniały się one do ograniczenia wpływów i zasięgu oficjalnych organizacji młodzieżowych, które dotąd stanowiły istotne zaplecze dla rządzących w tych krajach partii komunistycznych* (s. 309) – jest niezwykle istotna. Pozwala dopełnić obraz schyłkowej dekady systemu komunistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej ukazując kolejną – obok najważniejszych trzech, a więc gospodarczej, politycznej, militarnej – determinantę, która decydowała o słabnięciu systemu i ostatecznie o jego dekompozycji w latach 1988/1989-1991. Jest to spostrzeżenie ważne, bo wspiera spojrzenie mówiące o kurczącej się bazie społecznej partii komunistycznych, i w części pokazuje przyczyny słabnącego znaczenia komunistycznych młodzieżówek. Dotąd, dość powszechnie,

łączyliśmy to zjawisko przede wszystkim z wpływem na świadomość społeczną, w tym świadomość środowisk młodzieżowych – rewolucji Solidarności. Badania Andrzeja Kobusa dodają do tego spojrzenia nową perspektywę, w moim przekonaniu, nie tylko interesującą, ale nade wszystko ważną. Wysoko cenię zatem fragment pracy, który ukazuje sytuacje subkultur młodzieżowych w czasie transformacji ustrojowej, a także ich losy po upadku komunizmu. Co ciekawe, przestają one być wówczas tak bardzo interesujące dla młodzieży, co zapewne wiązać należy z jednej strony z wstrzymaniem polityki narzucania młodzieży postaw przez państwo, z drugiej zaś z poszerzeniem oferty dla młodych ludzi, co było naturalnym efektem rodzącego się społeczeństwa obywatelskiego i uwolnienia możliwości ekspresji w wielu sferach życia publicznego.

Pracę oceniam zatem pozytywnie, chociaż zgłosić do niej można pewne uwagi. Brakuje mi systematycznego spojrzenia na opisywane nieformalne środowiska młodzieżowe z perspektywy partii komunistycznej i tajnej policji politycznej. Zatem – ograniczając się nawet do wątku związanego z PRL – warto było pokusić się o całościowe spojrzenie ukazujące podejście centralnych organów PZPR do opisywanego zjawiska. Zrelacjonować poglądy Biura Politycznego czy KC, wskazać na główne dyskusje dotyczące konkretnych środowisk, a może na stanowisko I sekretarza KC PZPR. Spojrzenie takie warto było uzupełnić wytycznymi i okólnikami SB MSW do pracy operacyjnej „po tym zagadnieniu”. Pozwoliłoby to pełniej – niż na podstawie wybranych dokumentów – ocenić znaczenie opisywanych środowisk dla komunistów. Na ile rzeczywiście dostrzegali zagrożenie płynące z tej strony dla systemu, a na ile jednak je bagatelizowali koncentrując się bardziej na opozycji aktywnej w sferze politycznej, bliższej i istotniejszej dla komunistów, przynajmniej w perspektywie doraźnej. Na ile poważnie je traktowali, a na ile podchodzili do nich dość rutynowo

i bez przerysowywania ich znaczenia i roli jaką mogły odegrać w życiu nawet nie tyle społecznym, co raczej politycznym. Albo może raczej, na ile ich ewentualne znaczenie w życiu społecznym mogłoby rzutować na sytuację polityczną.

Z recenzenckiego obowiązku można też wskazać – tytułem przykładu – kilka drobniejszych błędów i potknięć.

Za warsztatowy błąd uznać należy przejmowanie do tekstu autorskiego języka komunistycznej propagandy czy komunistycznej nowomowy – np. sformułowania „wspólnota socjalistyczna” (s. 25 i in.). Należało także unikać kolokwializmów – np. sformułowań „na celowniku” (s. 30 i in.) czy „wyssane z palca” (s. 46).

Przejawem, niestety dość powszechnego, lęku środowiska akademickiego przed opisywaniem działań operacyjnych SB jest anonimizacja tajnych współpracowników. Habilitant nie ustrzegł się tej, w moim przekonaniu kompromitującej historyka manieri – i chociaż wykorzystywał w pracy materiały dotyczące tajnych współpracowników nie odważył się podać ich personaliów. A mają one oczywiście istotne znaczenie dla opisywanych historii. Trudno na przykład wyobrazić sobie byśmy pisali historie działań zbrojnych nie podając nazwisk dowódców jednostek wojskowych, albo historię szkół, z pominięciem nazwisk nauczycieli...

Gdy mowa o wyborach z 1947 r., warto było napisać, że były one sfałszowane (s. 27). Nie jest dobrze, jeśli Habilitant – specjalizujący się w historii państw komunistycznych myli datę powstania PZPR – powstała ona w 1948, a nie 1949 r. (s. 27).

Niektóre wątki warto było głębiej zbadać, jak choćby domniemanie, że to MO stała za rozpowszechnianiem w latach 70. taniej morfiny w PRL. Hipoteza ta wydaje się bardzo mało prawdopodobna i przywoływanie jej bez weryfikacji nie

jest najlepszym pomysłem (s. 35). Gdy mowa o zatrzymanym radioamatorze, to niewątpliwie „wykorzystanie do celów operacyjnych”, o którym wspomina się analizie rozpracowania krypt. „Rock” – to próba werbunku do współpracy (s. 52), która – jeśli była podjęta – to zakończyła się niepowodzeniem.

Gdy Habilitant pisze o niechęci do LWP (s. 62), pomija dość istotną dla części osób kwestię jaką była konieczność składania przysięgi, w której znajdowały się frazy o wierności rządowi PRL, ale także przysięgano stać na straży pokoju w „braterskim przymierzu z Armią Czerwoną”. Rotę zmieniono dopiero w 1988 r., a dla części poborowych wygłaszanie takiej rot przysięgi było nie do pomyślenia.

Przed drukiem warto było uzupełnić informacje dotyczące śmierci ks. Franciszka Blachnickiego – sformułowanie *zmarł nagle* (s. 73), jest nieprecyzyjne, dzisiaj wiemy już, że został zamordowany – podano mu toksyczne substancje.

Fragment tekstu wymknął się Autorowi z redakcyjnej kontroli, gdy pisze o manifestacji w Pradze 21 czerwca 1983 r., po czym stwierdza *tej samej nocy z 20 na 21 sierpnia...* (s. 107).

Wydaje mi się, że można było w części dotyczącej Czechosłowacji pominąć ruch Hare Kryszna. Wydzielanie jako odrębnego podrozdziału, bardzo ogólnego i pozbawionego konkretów fragmentu obejmującego dwa krótkie akapity nie było dobrym rozwiązaniem (s. 125).

Polemizowałbym z Habilitantem, który pisze o *głęboko zdenazyfikowanym społeczeństwie Niemiec Wschodnich* (s. 129). Oczywiście ze względów ideologicznych w NRD przeprowadzano proces denazyfikacji znacznie głębiej niż w NRF, mimo wszystko jednak skala rozrachunków z niemieckim nazistowskim totalitaryzmem nie była, aż tak szeroka i konsekwentna, jak można by oczekiwać.

Mój opór budzi sformułowanie odnoszące się do hipisów z Czechosłowacji, którzy zostali zatrzymanie w Krakowie, bowiem, jak pisze Habilitant: *SB uznała*,

że zaangażowani są w działalność polityczną i mogą stanowić zagrożenie dla państwa polskiego (s. 230). Jest to kolejny przykład przejęcia języka źródeł, przecież hipisi nie byli zagrożeniem dla „państwa polskiego”, ale dla systemu komunistycznego. Zupełnie odrębną kwestią jest ocena czym był PRL, czy było elementem państwowości polskiej? W moim przekonaniu nie (narzucono mu system polityczne, władze, granice itp. – a przecież zgodnie z jedną z definicji prawnych państwo cechować się powinno suwerennością), a dyskusja o naturze Polski „ludowej” wciąż jest jeszcze wyzwaniem dla historyków, politologów, prawników, socjologów...

Wymienione wyżej, tytułem przykładu, drobniejsze błędy i potknięcia, a także zgłoszone wcześniej uwagi nie wpływają na całościową pozytywną ocenę osiągnięcia naukowego będącego podstawą ubiegania się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Monografia *Underground za drutami. Nieformalne ruchy młodzieżowe w PRL i wybranych krajach bloku wschodniego (1980-1989)* – jest pierwszym monograficznym opracowaniem polskojęzycznym ukazującym nieformalne ruchy młodzieżowe w latach 80. w PRL na tle podobnych ruchów w innych krajach bloku wschodniego. Wartością pracy jest także to, że chociaż jej trzon dotyczy – zgodnie z tytułem lat 80. – to jednak Autor wprowadza Czytelnika w temat ukazując genezę opisywanych środowisk sięgającą kilka dekad wstecz. Oceniana monografia jest zatem publikacją wnoszącą istotny wkład w rozwój badań historycznych.

1.2. Ocena pozostałych osiągnięć naukowych

Istotnym elementem w prowadzonych zgodnie z obowiązującymi przepisami postępowaniach habilitacyjnych jest podkreślenie, że nie wynika z nich, aby

należało brać pod uwagę jedynie osiągnięcia naukowe uzyskane po doktoracie (zob. opracowane przez Radę Doskonałości Naukowej opracowanie: *Postępowania dotyczące nadawania stopnia doktora habilitowanego*; aktualizacja 20 V 2021; <https://www.rdn.gov.pl/dobre-praktyki.poradnik-postepowania-dotyczace-nadawania-stopnia-doktora-habilitowanego.html>). Ma to istotne znaczenie dla dorobku Habilitanta, który po obronie dysertacji doktorskiej wydał ją drukiem jako monografię. Jest to pozycja szczególnie wartościowa, która ukazuje, że od ponad 20 lat Habilitant naukowo zainteresowany jest nie tylko dziejami najnowszymi Polski, ale także państw ościennych, zaliczających się do bloku sowieckiego. Przywołana monografia (obroniona jako doktorat w roku 2003, a wydana trzy lata później) niewątpliwie wносиła nowe ustalenia do ówczesnego stanu badań. Szczególnie cenne wydają mi się wątki związane ze zróżnicowanym podejściem do sytuacji w PRL – od Sierpnia 1980 po wprowadzenie stanu wojennego. Autor uwzględnił bowiem zarówno reakcje oficjalne, jak i nastroje społeczne oraz – co warto podkreślić – podejście emigracji czechosłowackiej. Za warto przywołania uznaję także ustalenia związane z przygotowaniem państw Układu Warszawskiego do ewentualnej interwencji w PRL na rok przed wprowadzeniem stanu wojennego, a więc w grudniu roku 1980.

Na uwagę zasługuje również, ciekawa monografia *Opozycja polityczna w PRL wobec analogicznych ugrupowań demokratycznych w Europie Środkowo-Wschodniej lat 80. XX wieku. Kontakty, współpraca, podobieństwa* – opublikowana przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego w 2012 r. Praca ta nie tylko potwierdza zainteresowanie Habilitanta ostatnią dekadą PRL, ale nade wszystko lokuje go w gronie badaczy historii Europy Środkowo-Wschodniej zainteresowanych komparatystyką. Do pracy tej zgłosiłbym podstawowe zastrzeżenie związane z

tytułem – bowiem w jej strukturze zabrakło omówienia polskiej opozycji politycznej w latach 80. Została one jedynie skrótowo przedstawiona we wstępie. Sprawia to, że tytuł jest nieco mylący, bowiem punkt ciężkości powinien być w nim przeniesiony na opozycję w innych państwach bloku sowieckiego, które są – syntetycznie – omówione w tomie, i ich kontaktów z opozycją w PRL. Mimo tego zastrzeżenia należy podkreślić, że praca jest publikacją ciekawą i twórczą. Dającą szansę na szerokie porównawcze spojrzenie na opozycje w demokracjach w schyłkowej fazie istnienia reżimów komunistycznych w naszej części świata.

Za swoiste wprowadzenie do tych badań uznać można wcześniejszą monografię *Niezależne kontakty polsko-czechosłowackie w schyłkowej dekadzie porządku jałtańskiego* – ogłoszoną drukiem w 2008 r. Publikacja stanowi ciekawe, szerokie ujęcie kontaktów opozycji w PRL oraz komunistycznej Czechosłowacji w latach 80., ale Autor w pierwszym rozdziale poprzedził zasadniczą treść szerszym chronologicznie spojrzeniem sięgającym lat powojennych.

Wątpliwości wzbudza monografia *Miasto Krzepice w dokumentach bezpieki. Historie tajne, kontrowersyjne i ciekawe*. Bowiem praca wydana w 2015 r. opatrzona jest informacją, że powstała w Instytucie Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach (Filia w Piotrkowie Trybunalskim), niemniej na kartach redakcyjnych próżno szukać informacji o recenzencie czy recenzentach tomu. Co sprawia, że z formalnego punktu widzenia nie powinna być ona uznawana za monografię naukową – mimo, że ma charakter źródłowy, a tekst opatrzono aparatem naukowym.

Biorąc powyższe pod uwagę uznać należy, że przed wydaniem monografii będącej podstawą przewodu habilitacyjnego Habilitant wydał trzy recenzowane monografie naukowe (choć wykazuje cztery). Ich tematyka lokuje Habilitanta jako specjalistę w zakresie historii Europy Środkowo-Wschodniej, zwłaszcza w

latach 80. Aktywność naukowa Habilitanta na tym polu poszerza zarazem polskie spojrzenie badawcze wprowadzając elementy porównawcze z innymi krajami bloku wschodniego.

Habilitant wykazuje także współredagowane dzieło zbiorowe, w którym pomieścił jeden rozdział swojego autorstwa. Publikacja ta odbiega od jego zasadniczych zainteresowań badawczych – *Osiem wieków Dankowa nad Liswartą* oraz pomieszczony w tomie rozdział autorstwa Habilitanta świadczą więc o jego szerokim spojrzeniu badawczym i umiejętności wychodzenia poza – wydawałoby się dość bezpieczną dla niego tematykę – historii Europy Środkowo-Wschodniej w latach 80. Podobnie rzecz się ma z rozdziałem *Twierdze w Krzepicach i Dankowie w świetle najnowszych badań* (którego Habilitant jest współautorem) ogłoszonym w pracy zbiorowej *Twierdze osiemnastowiecznej Europy. Studia z dziejów nowożytnej sztuki wojennej*, pod redakcją Macieja Trąbskiego. Historia regionalna, czy nawet lokalna jest bowiem drugim z nurtów badań prowadzonych przez Andrzeja Kobosa.

Pominięty w wykazie, ale dołączony w dorobku jest także artykuł *Karta 77 – przebudzenie* zamieszczony w zbiorowej pracy *Europa Środkowo-Wschodnia w XIX i XX wieku*, wydanej pod redakcją Edwarda Wiśniewskiego. Jest to jednak tekst bardzo krótki i oparty na niezwykle skromnej literaturze.

Habilitant wykazuje także dwadzieścia cztery artykuły publikowane w czasopismach recenzowanych, z których jeden jest dziełem współautorskim (jednak podobnie, jak w przypadku przywołanego powyżej rozdziału z pracy zbiorowej nie wiadomo, jaki jest procentowy wkład Habilitanta w napisanie tego tekstu). Co szczególnie warto podkreślić część artykułów publikowana była w periodykach zagranicznych, a dwa w prestiżowych „Dziejach Najnowszych” (dziś

na liście czasopism punktowanych mających 140 pkt). Ale także „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica” są periodykiem o uznanej naukowej pozycji (70 pkt).

Publikowane artykuły potwierdzają zainteresowania badawcze Habilitanta, których głównym nurtem niewątpliwie jest najnowsza historia polityczna Europy Środkowo-Wschodniej – w ujęciu komparatystycznym, choć nieobce są mu również badania regionalne.

Za szczególnie interesujące uważam teksty przybliżające opozycję i ruch dysydencki w Ukraińskiej Sowieckiej Republice Socjalistycznej oraz kontakty z nią opozycjonistów polskich – mimo tego, że bazują wyłącznie na literaturze i źródłach wydanych, a Habilitant nie przeprowadzał do nich kwerend archiwalnych (*Opozycja polityczna na Ukrainie od lat 50. po schyłek Związku Radzieckiego*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, 2011, t. 12; *Польсько-українські еміграційні контакти у після воєнний період*, „Хроника 2000”, 2012, nr 93; *Kontakty polskiej opozycji politycznej z ukraińskim ruchem dysydenckim*, „Політологічні та соціологічні студії”, 2013, t. 12; *Współpraca polskich środowisk opozycyjnych z ukraińskim ruchem dysydenckim*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, 2014, t. 15). Bowiem kwestie opozycji w NRD czy Czechosłowacji oraz wzajemnych kontaktów między środowiskami opozycyjnymi tamże oraz w PRL wydają się być pełniej opisane w literaturze. Zaś wątek ukraińskiej opozycji i ruchu dysydenckiego nie doczekał się dotąd w polskojęzycznej literaturze poważnego studium.

Z punktu widzenia prowadzonych przez Habilitanta badań naukowych jako najbardziej wartościowe jawią się natomiast artykuły dotyczące problematyki czeskiej (*Studenci a Praska Wiosna*, „Acta Universitatis Lodzensis”,

2001, nr 73; *Czechosłowacja wobec narodzin, rozwoju i delegalizacji „Solidarności” (1980-1982)*, „Dzieje Najnowsze”, 2003, nr 4; *Československo a pol'ské leto roku 1980*, „Historický časopis”, 2008, nr 2; *Niezależne kontakty polsko-czechosłowackie od lat pięćdziesiątych do wprowadzenia stanu wojennego w PRL*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne”, 2008, t. 9; *Pol'ské akcenty v českom a slovenskom samizdate a v exilových publikáciách v 80. rokach 20. storočia*, „Historický časopis”, 2013, nr 1; *Rok 1989 – čas prelomu a transformácie v Pol'sku a v Československu. Komperatívna analýza*, „Studia Politica Slovaca”, 2012, nr 2;). Habilitant wykazuje w tej sferze dobre rozeznanie w literaturze, przede wszystkim obcojęzycznej, publikowanych źródłach i najczęściej prowadził kwerendy archiwalne, co podnosi znaczenie tej części dorobku.

Jednak niektóre z artykułów mają nikłą wartość naukową. Posiadają bowiem charakter odtwórczy, a Habilitant wykorzystał przy ich pisaniu wyłącznie literaturę, nie prowadząc własnych badań archiwalnych. Co więcej niestety wykaz wykorzystanego piśmiennictwa bywa w nich niezwykle ograniczony (*Kościół katolicki i życie religijne Polaków w Żytomierzu w latach 1917-1991*, „Studia z Historii Społeczno-Gospodarczej XIX i XX wieku”, 2017, t. 18 [*nota bene* w wykazie osiągnięć naukowych Habilitant podał nieprawidłowy tytuł niniejszego tekstu]; *„Rebelia” pilzneńska 1953 r.*, „Dzieje Najnowsze”, 2000, nr 3; *W kierunku kryzysu. Położenie ekonomiczne Czechosłowacji i Polski w latach siedemdziesiątych XX wieku*, „Науковий Вісник Чернівецького Університету”, 2009, nr 486-487).

Wykazywane rozdziały i artykuły mają zatem zróżnicowany charakter – niektóre trzymają wysoki poziom naukowy, inne – niestety – są raczej mini-syntezami wykorzystującymi niezbyt bogatą literaturę.

Habilitant do wniosku dołączył pięć opublikowanych recenzji, chociaż wykazuje ich dziewięć. Trudno jednak uznać by były one istotnym wkładem w dysputę naukową, bowiem cztery z nich mają w istocie charakter sprawozdawczy – relacjonując zawartość omawianych książek. Najbliższa krytycznej recenzji, chociaż i tak nie sposób uznać jej za artykuł recenzyjny jest dotycząca *Istoriji Ukrainy* – M.W. Łazarowycza. Habilitant krytycznie odnosi się bowiem, do niektórych tez zawartych w tomie.

Dorobek Habilitanta nie jest szczególnie obszerny, a publikowane przez niego rozdziały i artykuły nie zawsze są wynikiem pogłębionych badań. Ma jednak znaczenie, wprowadzając do polskojęzycznego obiegu naukowego ustalenia obcych badaczy, a także wprowadzając ustalenia polskich badaczy do obiegu międzynarodowego. Co warte podkreślenia prowadzone przez Habilitanta badania w zakresie komparatystycznym są ważne i stanowią problematykę nie tak często podejmowaną, a niezbędną dla całościowego spojrzenia na dzieje komunizmu w naszej części Europy. Publikowane przez niego teksty mają więc znaczenie międzynarodowe. Niezależnie od tego, że tzw. Indeks Hisrscha Habilitanta jest niski i wynosi 2, jego dorobek należy uznać za wnoszący istotny wkład w badania historyczne. Decydują o tym, w moim przekonaniu, publikowane trzy recenzowane monografie oraz artykuły dotyczące problematyki czechosłowackiej i wschodnio niemieckiej.

2. Ocena zróżnicowania miejsc aktywności naukowej

Habilitant, w 1998 r., ukończył studia magisterskie z zakresu historii na Uniwersytecie Łódzkim. Tam także, pięć lat później, uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie historii.

W latach 2004-2018 był etatowym pracownikiem Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, a od 2018 r. związany był z tą uczelnią umową o dzieło. Jednocześnie w latach 2010-2023 wykładał w Wyższej Szkole Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi.

Z Uniwersytetem Łódzkim współpracował przy wydaniu monografii *My i oni. Opozycja polityczna w PRL wobec analogicznych ugrupowań demokratycznych w Europie Środkowo-Wschodniej lat 80. XX wieku. Kontakty, współpraca, podobieństwa* (Łódź 2012). Ten sam Uniwersytet był także wydawcą monografii *Underground za drutami. Nieformalne ruchy młodzieżowe w PRL i wybranych krajach bloku wschodniego (1989-1989)*. Z kolei monografia *Niezależne kontakty polsko-czechosłowackie w schyłkowej dekadzie porządku jałtańskiego* (Piotrków Trybunalski 2008) ukazała się nakładem Naukowego Wydawnictwa Piotrkowskiego przy Filii Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.

Andrzej Kobus działał także w Niezależnym Interdyscyplinarnym Zespole „Badania Historycznych Miast i Zamków”, który prowadził kilkutygodniowe badania archeologiczne w Krzepicach i Dankowie.

Habilitant jest też członkiem Polsko-Czeskiego Towarzystwa Naukowego oraz Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego. W latach 2006-2007 był sekretarzem redakcji „Piotrkowskich Zeszytów Historycznych”, których wydawcą – do czasu powołania Akademii Piotrkowskiej – był Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim.

Co wydaje się istotne w latach 2000-2002 trzykrotnie odbywał staż w Pradze i Brnie: w Instytucie Dziejów Najnowszych Czeskiej Akademii Nauk w Pradze oraz Instytucie Historycznym Uniwersytetu im. Jana Masaryka w Brnie. W 2006 r. dzięki uzyskanemu stypendium Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej odbył staż w Instytucie Studiów Politycznych PAN w Warszawie. W 2009 r. odbył z kolei staż w

Muzeum i Archiwum Ukraińskiego Niezależnego Ruchu Wydawniczego w Kijowie. Był także, w 2000 r., stypendystą Fundusz Pomocy Niezależnej Literaturze i Nauce Polskiej – z Francji.

Habilitant nie ma znaczącego dorobku konferencyjnego, a sposób przygotowania dokumentacji utrudnia zorientowanie się, które z przywoływanych przez niego referatów wiązały się uczestnictwem w konferencjach naukowych, które były wygłaszane na konferencjach metodycznych, a które na spotkaniach otwartych. Stwierdzić – mimo wszystko – należy, że mówimy o udziale w kilku, może kilkunastu konferencjach naukowych o znaczeniu regionalnym, ogólnopolskim oraz międzynarodowym. Nie wiadomo jednak jaki ośrodek był organizatorem przywoływanych konferencji. W przestrzeni publicznej (bo nie jest to zaznaczone w przygotowanej przez Habilitanta dokumentacji) można znaleźć informację, że konferencję:

1. „Interdyscyplinarne badania założeń rezydencjonalnych i obronnych. Rezydencje Rzeczypospolitej w latach 1569-1772. Centrum i rubieże” organizował Instytut Sztuki PAN (konferencja ogólnopolska), Habilitant wspólnie z R. Hermanem i W. Dudakiem przedstawił na niej referat „Danków, Krzepice – dwa zamki na pograniczu polsko-śląskim w świetle najnowszych badań”;
2. „Twierdze osiemnastowiecznej Europy. Rzeczpospolita Obojga Narodów i kraje ościenne” współorganizowało kilka podmiotów: Polskie Towarzystwo Historyczne Oddział w Częstochowie, Instytut Historii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie i Stowarzyszenie Garnizon Fortecy Częstochowskiej oraz Wydział Historyczny Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Pawła Tyczyny w Humaniu i Państwowy Historyczno-Architektoniczny Rezerwat „Stary Humań” (Ukraina)

- (konferencja międzynarodowa) – Habilitant wspólnie z R. Hermanem i W. Dudakiem przedstawił na niej referat „Twierdza w Dankowie i Krzepicach w świetle najnowszych badań”;
3. „Losy Polaków na Wschodzie XIX–XX w.. Ogólnopolska konferencja naukowa w 150. rocznicę powstania zabajkalskiego i 70. rocznicę repatriacji polskich zesłańców z głębi ZSRR” organizował Instytut Historii Uniwersytetu Łódzkiego (konferencja ogólnopolska) – Habilitant przedstawił na niej referat „Życie religijne Polaków w Żytomierzu w latach 1922-1991”;
 4. „Losy Polaków na Wschodzie XIX-XX w. Ogólnopolska konferencja naukowa” organizował Wydział Filozoficzno-Historyczny Uniwersytetu Łódzkiego (konferencja ogólnopolska) – Habilitant przedstawił na niej referat „Osadnictwo polskie i Kościół katolicki na Krymie w XIX i XX wieku”;
 5. „Przed bitwą. Międzynarodowa konferencja naukowa” – organizował Wydział Filozoficzno-Historyczny Uniwersytetu Łódzkiego (konferencja międzynarodowa) – Habilitant przedstawił na niej referat „Pobyt Maksymiliana Habsburga na zamku w Krzepicach przed bitwą pod Byczyną w 1588 r.”;
 6. Oblicza wojny. Międzynarodowa konferencja naukowa – *de facto* VIII Międzynarodowa Konferencja „Oblicza Wojny” – „Społeczne skutki wojen” (konferencja międzynarodowa) – organizował Wydział Filozoficzno-Historyczny Uniwersytetu Łódzkiego (konferencja międzynarodowa) – Habilitant przedstawił na niej referat „Obciążenia ludności starostwa krzepickiego (woj. krakowskie) w okresie Wielkiej Wojny Północnej”;

Wydaje się, że tylko te sześć wystąpień należy uznać za odbywających się w ramach konferencji naukowych. Wykaz ten prezentuje się zatem dość skromnie. Niemniej Habilitant brał udział w konferencjach międzynarodowych i ogólnopolskich organizowanych przez uznane podmioty naukowe.

Podsumowując Habilitant nie prowadził nadmiernie aktywnego życia naukowego w zakresie konferencyjnym. Jednak niewątpliwie poza głównym miejscem realizowania badań, a więc Uniwersytetem Jana Kochanowskiego w Kielcach, Filia w Piotrkowie Trybunalskim, bardzo intensywnie współpracował z Uniwersytetem Łódzkim, jest także w stanie wykazać staże w kilku ośrodkach naukowych, a z kilkoma innymi podmiotami obecnymi w życiu naukowym incydentalnie współpracował. Spełnia zatem przesłankę zróżnicowania miejsc aktywności naukowej.

Podsumowanie

Podsumowując, Habilitant posiada stopień doktora, posiada istotne osiągnięcia naukowe, główne dzieło naukowe zostało ocenione pozytywnie, a dorobek pisarski jest satysfakcjonujący i ma wpływ na rozwój dyscypliny. Aktywność naukową realizował we współpracy z więcej niż jednym podmiotem badawczym.

Habilitant spełnia zatem wymogi, o których mowa w art. 219 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*.

Filip
Józef
Musiał

Elektronicznie
podpisany przez
Filip Józef Musiał
Data: 2024.01.14
19:05:24 +01'00'